

TOPLUMSAL DEĞİŞME KAVRAMI BAĞLAMINDA 1960'LI YILLARDAN 1980'LERE TOPLUMSAL GÜÇLER

Yüksel YILDIRIM*

Atıf: Yüksel, Yıldırım. "Toplumsal Değişme Kavramı Bağlamında 1960'lı Yıllardan 1980'lere Toplumsal Güçler", *Sosyologca*, Sayı 22 (2021), s. 15-28.

ÖZ: Türk toplumu meşrutiyetin ilanından itibaren yönünü Batı'ya çevirdiğini açıkça göstermiştir. Osmanlı'nın son döneminde uygulamaya çalıştığı diğer reçeteler işe yaramamıştır. Son çare olarak Batıcılığa görülmüş ve her alanda uygulanmaya çalışılmıştır. Bu durum her dönem için belirli sorunlar doğurmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarından beri aynı politika devam ettirilmiştir. Türkiye'nin "küçük Amerika" olma düşüncesi hep var olmuştur. 1960'lı yıllarda tüm dünyada önemli değişimler olmakla birlikte ülkemiz de büyük dönüşümler içerisine girmiştir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın sonundan itibaren kurulan "yeni dünya düzeni" tüm toplumlara kabul ettirmeye çalışılmıştır. Artık tarihin sonunun geldiği belirtilmiştir. Toplamların yeni bir siyaset ve çözüm üretemeyeceği fikri dayatılmıştır. Bu durumun temel nedeni mevcut şartların korunmasıdır. Batı kendi egemenliğini tüm dünya üzerinde kurmuştur ve korumak istemektedir. Bu yüzden bir nevi "ilüzyon" ortaya koymuştur. Bu yanılsamanın nedenlerini ve sonuçlarını incelemek önemlidir. Yeni bir siyasi düzen ve çözüm yolu geliştirilmelidir. Bu çalışmada da ülkemizde meydana gelen bu dönüşüm süreci özellikle 1960'lı ve 1980'li yıllar açısından incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal değişme, Devlet, Batıcılığa, Yeni düzen, Dünya egemenliği.

Social Forces from the 1960s to the 1980s in the Context of the Concept of Social Change

ABSTRACT: Turkish society has clearly shown that it has turned its direction to the West since the proclamation of the constitutional monarchy. Other prescriptions that the Ottomans tried to implement in the last period did not work. Westernization was seen as a last solution and tried to be applied in every field. This situation has created certain problems for each period. The same policy has been continued since the founding years of the Turkish Republic. The idea of Turkey being a "little America" has always existed. In the 1960s, although there were important changes all over the world, our country also went through great transformations. Especially since the end of the Second World War, the "new world order" has been tried to be accepted by all societies. It has now been stated that the end of history has come. The idea that societies cannot produce a new policy and solution has been imposed. The main reason for this situation is the preservation of existing conditions. The West has established its dominance over the whole world and wants to protect it. That's why he created a kind of "illusion". It is important to examine the causes and consequences of this illusion. A new political order and solution must be developed. In this study, this transformation process that took place in our country will be examined especially in terms of the 1960s and 1980s.

Keywords: Social change, State, Westernization, New order, World domination.

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 21.11.2021

Kabul Tarihi: 18.12.2021

* Doç. Dr., İzmir Bakırçay Üniversitesi, yuksel.yildirim@bakircay.edu.tr, ORCID:0000-0002-0836-1068

Giriş

Türk düşüncesinde Meşrutiyet sonrasında belli konular, devlet düzeyinde karşılaşılan sorunları çözmek ve yeni siyasetler üretmek adına gündeme gelmiştir. Cumhuriyetin kuruluş sürecinde, Osmanlı'dan devralınan konuların revize edilerek, tercihin yapıldığı görülmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde gündeme getirilen ve devleti kurtarma gayesiyle birer birer sahada sınanma şansı bularak geçerliliğini yitiren ya da biçim değiştirerek yaşama şansı bulan Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük gibi siyaset önerileri ve hepsinin üstünde aşılmaz ve tartışılmaz bir tercih olarak Batıcılığa kavramı yeni Türkiye'nin önündeki temel konulardır. İmparatorluk henüz yıkılmadan kendisinden kopan Hristiyan unsurlar nedeniyle Osmanlıcılık, Balkan Savaşları sonunda Arnavutluk ve Birinci Dünya Savaşı sonunda Orta-Doğu'nun elden çıkmasıyla İslamcılık siyasetleri iflas etmiş, Turancılık bağlamındaki Türkçülük de bir uzak ülkü biçiminde rafa kaldırılarak Anadolu temelli bir milliyetçilik benimsenmiştir. "II. Meşrutiyet döneminde devlet, üç temel ideolojinin sentezine dayandırılmıştı: İslamcılık, Milliyetçilik ve Batıcılık. ... Bu muhafazakâr sentez yeni dönemde biraz değişikliğe uğramakla birlikte devlet, yine üç temel ayak üzerine oturtulur. Yeni dönemde İslamcılığın yerini laiklik almış, milliyetçilik ve Batıcılığın içeriğinde ise önemli değişiklikler olmuştur."¹ İmparatorluktan ulus devlet modeline geçişte de yeni devlet Türklük unsuru baz alınarak inşa edilmiş, böylece üç tarz-ı siyasetten elde kalan Türkçülük, kapsam daraltılarak ve ilerleyen yıllarda da biçim değiştirerek resmî ideoloji haline gelmiştir.

Cumhuriyetin ilk dönemi, 1923-1938 arası yıllar, Osmanlı'dan beri süregelen Batıcılığa siyasetinin öncekinden farklı bir formla halka yayılarak devam ettiği yıllardır. Asker devlet olan ve artık adına "Osmanlılık" dediğimiz siyaseti terk ederek Batılı devletlerin kendi aralarındaki mücadelenin bir aktörü olma yolunu tercih eden Osmanlı İmparatorluğu'nda Batıcılığın ilk biçimi, eldeki askeri potansiyeli kullanmak adına bu alanda yeniliklere gidilmesi olmuştur. Nizam-ı Cedit girişiminden Tanzimat'a kadar olan dönemi bu kapsamda değerlendirmek mümkündür. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar olan dönemde ise idari alanda Batı tarzına doğru bir gidiş söz konusudur. Bu kapsamda devlet teşkilatı baştan ayağa yenilenmiş, bunun yanı sıra Batılı tarzda okullar ve kurumsallaşmalar gerçekleşmiştir. Buraya kadar devletin ve ordunun Batılı biçim kazandığı, bununla birlikte söz konusu kurumsallaşmalarla birlikte yetişen bir okumuş kitlenin de yaratılmasıyla bir Tanzimat aydını profilinin görüldüğünün söylemek mümkündür. Bu şekliyle devlet kademesi Batılı, halk ise Doğulu görünümde olup, klasik Doğu devlet geleneğinde görülen Devlet-halk ikiliğinin bu kez bir çelişiklik biçimde karşımıza çıktığı söylenebilir. Bu gelenekte halk nezdinde devlet katındaki siyasetinin benimsendiği, çözüme ortak olunamasa da çözümün kendisi için sağlandığı bilindiğinde buna itiraz edilmediği gerçektir. Yeni dönemde ise bir yadırgama ve gönülsüzlük söz konusudur. Halk arasındaki "Gavur Padişah" lakabını bu çerçevede değerlendirmek gerekir. Cumhuriyetle birlikte ise artık piramidin tepesinden başlayan Batılı renklendirme tabana kadar yayılmaya çalışılacak, toplumun bütününe tek renkte olması planlanacaktır. Bu amaçla girilen devrimler ve Batı'dan aktarma kanunları yeni bir toplum tipinin yaratılması projesinin parçalarıdır. Belli düzenlemelerin yukarıdan aşağıya doğru ilerlemesi sonucu belirttiğimiz devlet-halk ikiliğinin karşıtlık boyutuna taşınmasını yeni dönemde de görmek mümkündür. Projenin tam başarısı, ancak toplumun tam anlamıyla Batı ile özdeş olmasıyla anlaşılabilecektir. Bu nedenle Batı tipi toplum modelinden uzakta kalınan mesafenin her bir kilometresi, girilen çabanın eksikliğinin bir görüntüsüdür.

¹ Hacı Bayram Kaçmazoğlu, *Türk Sosyoloji Tarihi III: Yeni Türkiye'de Sosyolojinin Düşünsel ve Kurumsal Temelleri*, İstanbul: Doğu Kitabevi, 2. Bs., 2018, s.57.

Bu durum Batı ile aradaki mesafenin ne şekilde kapatılacağını da gündeme getirecektir. Batıcılışma siyaseti devletin yaptığı bir tercih sonucudur. Bu yönde düzenlemeler de devlet tarafından hayata geçirilmiştir. Bu bağlamda toplumsal değişimin itici gücü büyük ölçüde devlet olmuştur. Başka deyişle en büyük toplumsal güç devlettir. Osmanlı'dan gelen ve Doğu devlet geleneğinin de bir ürünü olan, her türlü çözümün devlet katında belirlenmesi ve buradan sağlanması durumu, 1960'lı yıllarda yeni toplumsal güçlerin de ortaya çıkmasıyla birlikte değişik bir görüntü halini almaya başlayacaktır. Bu yazıda söz konusu dönemde toplumsal değişim anlayışı bağlamında toplumsal güçlerin ve bunlarla ilgili tartışmaların analizini yapmaya ve 1980'ler sonrasındaki görünümü ve yeni tartışmaları ele almaya çalışacağız.

1960'larda Toplumsal Değişim Anlayışı ve Toplumsal Güçler

Cumhuriyet döneminde Batıcılışma siyasetinin halka yayılması aşamasına geçilmesiyle birlikte Türk toplumunun bu süreçte dönüştürülmesi sorunu da gündeme gelmiştir. 1923-38 arası dönemi bu kapsamda gerçekleştiren inkılaplarla tanımlamak mümkündür. 1940'lı yıllar ise önceki dönemde yapılan girişimlerin sonuçlarının kontrol edildiği çalışmalarla öne çıkmaktadır. Bu yıllar, sosyolojide özellikle Ankara Ekolü'nün yaptığı saha çalışmalarıyla Türkiye'nin Batı hedefi yönündeki profilinin çıkarıldığı dönemdir. Bu dönemde yapılan köy ve şehir çalışmalarının başlıca kaygısı, Türkiye'nin köyü ve kentle toplumsal yapısının analizi ve elbette sonraki aşamada toplumsal değişim potansiyelinin ortaya konmasıdır.² Bu dönemde yapılan çalışmalar 1960 sonrası tartışmalar için de referans olacak niteliktedir.

1960'lı yıllar, özellikle sosyolojide durgun geçen 1950-60 arasının ardından toplumsal tartışmaların ve düşünce hareketlerinin hız kazandığı bir dönem olmuştur. 1945 sonrası kurulan yeni dünyada Türkiye'nin Batı bloğunun içinde ve Amerikan eksenli modernleşme sürecinin içinde yer aldığı görülmektedir. Bu dönemde "Küçük Amerika" iddiasıyla Amerika Birleşik Devletleri'nin ileri karakol devleti olma görevini gönüllü biçimde üstlenen Türkiye, idari ve bilimsel anlamda model aldığı Kıta-Avrupası sistemini terk ederek tepeden tırnağa NATO ve Amerikan modeline göre ülkeyi yeniden şekillendirmeye girişmiştir. Bu dönemdeki girişimlerin uzantılarını 1960 sonrasında da görmek mümkündür. Örneğin Amerika'nın bölge politikaları uyarınca hayata geçirilmesi düşünülen ODTÜ ve TODAİE gerçek anlamda 1960 sonrasında kurumsallaşmasına rağmen bu dönemin ürünüdür. 27 Mayıs'la birlikte akamete uğrayan girişimler daha sonra hayata geçirilmiştir. Bu süreçlerin de bizzat Amerikalılar eliyle organize edildiğini belirtmek gerekir.

1950-60 arası dönemi bitiren 27 Mayıs süreciyle birlikte yeni bir dönemin de kapısı aralanmış ve 1961 Anayasası'nın getirdiği ortamla birlikte siyasal fikir hareketleri ülkenin içinde bulunduğu durumu ve geleceği hakkındaki görüşleriyle ön plana çıkmışlardır. Bu dönem yoğun siyasi tartışmaların ve sonraki yıllarda yoğun gençlik/halk hareketlerinin görüldüğü bir dönem olmuştur. Türk düşüncesinde 1960'lı yıllar bir yandan toplumsal yapı tartışmalarının gündemde olduğu, diğer yandan da toplumsal değişim kavramı etrafında söz konusu değişimin temel dinamiği üzerinde tartışmaların koptuğu bir dönemdir. Kimi tartışmacıların Comte'un "sosyal statik ve sosyal dinamik" kavramı bağlamının içinde yer alarak kiminin de -düzen içinde değil, düzeni değiştirerek ilerleme motivasyonu- ötesine geçerek Türkiye sorunlarının üzerine eğildiği görülmektedir.

² Hacı Bayram Kaçmazoğlu, *Türk Sosyolojinde Temalar-2: Kuram Uygulama Sosyalizm*, İstanbul: Doğu Kitabevi, 2012, s.25-36.

Toplumsal Güçlerin Motivasyonu Olarak Sosyalizm

Dönem tartışmalarının iki ayağından birini Türkiye'nin toplumsal yapısının, diğer de bu yapının hangi dinamiklerle "ileriye" taşınacağına tespit edilmesi oluşturacaktır. Her iki tartışma bloğunun ortak noktası Türk toplum yapısının Batı'ya göre nerede olduğu ve gene Batı'ya nasıl yaklaştırılacağıdır. Batı merkezli bir projeksiyon ve Batı hedefli bir motivasyon durumu söz konusudur. Aslına bakılırsa 1960'lı yılların sonuna kadar da mevcut Batılılaşma tercihinin kapsamlı bir şekilde tartışmaya açıldığına rastlanmamaktadır. Ana eksen konusunda sorun yoktur. Esas mesele yeni devletin kuruluş mantığında belirtilen yolda nasıl ve ne şekilde ilerleneceğidir.

Bu dönemde de çeşitli yollardan da olsa temel amaç Batılılaşmaktır ve gerek toplumsal yapı gerekse toplumsal değişme tartışmalarının başlıca tasası bu yönde eğilim ve izlerin bulunması olacaktır. *Garplılaşmanın Neresindeyiz?*³ sorusunun aradığı cevap Türkiye'nin toplumsal yapısının Batılı şemalardaki yerini bulma ve sürece nereden başlanılacağına kararının ardından idealize edilen yere taşınma motivasyonlarıdır. Biraz da serzeniş gayesiyle ortaya atılan *İki Yüz Yıldır Neden Bocalıyoruz?*⁴ sorusu ise Batıcılışma sürecinde mevcut toplumsal yapının taşıdığı sorunların altını çizen, sürecin sekteye uğramasının temel nedeninin Türkiye'nin toplum yapısının Batılı tarzdan epeyce uzak olmasını vurgulayan ve bu yönde bir itici güç ile iki yüz yıldır yapılan tercihe doğru hızlı ve sürekli bir atılımın gerçekleşebileceğini iddia eden düşüncenin ürünüdür. Her iyi çalışma da 1960'ların hemen başında kaleme alınıp, bir anlamda bu dönemdeki durum tespiti ve mecranın belirlenmesi sürecinin başlıca çalışmalarıdır, denilebilir.

27 Mayıs sonrasında oluşan yeni ortam sola ve özellikle Amerikan karşıtlığına daha müsaittir. Bu dönem bir öncekinin bir anlamda anti-tezi olarak sosyalizm karşıtlığı yerine sosyalizmle, Amerikan hayranlığı ve taraftarlığı yerine -özellikle gençlik ve aydınlar nezdinde- Amerikan karşıtlığı ile tanımlanabilir. 1950-60 arası dönemin Amerikan hayranlığı/taraftarlığı bir bakıma kendi anti-tezini de oluşturmuş, 27 Mayıs sürecinin ardından belli merkezlerden körüklenen Amerikan aleyhtarlığıyla birleşen bu durum, ülkede sol ve sosyalist görüşlerin öne çıkmasına zemin hazırlamıştır.

1960'lı yıllar sol aydınlarda toplum yapısı tartışmalarının ana kaygısı, Marksist şemada yer tespiti yapmak şeklinde özetlenebilir. Buna göre nihai hedefte ulaşılması planlanan sosyalist aşamaya kadar belli toplum tipleri çizgisinden (ilkel-komünal, antik-kölecî, feodal, kapitalist) geçmek gerekmektedir. Buradaki toplumsal yapı incelemelerinin başlıca kaygısı hedefe ne kadar mesafe kaldığının resminin ortaya konmasıdır. Bu amaçla feodalizm ve ATÜT tartışmaları gündeme gelmiştir. Herkesin üzerinde uzlaştığı nokta Türkiye'nin toplumsal yapısının henüz Batı tipi bir endüstri toplumu olmadığı, başka deyişle kapitalist aşamayı henüz yaşamadığımızdır. Buradan hareketle "olsa olsa bir önceki aşamadayızdır" denilerek Osmanlı-Türk toplumunda feodalizmin izleri aranmaya çalışılacaktır. ATÜT kavramı da Batı'dan farklılığımızın altı çizilerek yaklaşılacak bir konu olup, bununla da geçerli bir Doğu-Batı ayırımından ziyade gene Batı gelişim çizgisinin feodalizmden de gerisine itilen bir Türk toplum yapısı karşımıza çıkmaktadır.

Dönem tartışmalarının, durum tespitinden daha önemli bir yanı, özellikle sosyalizm hedefine ulaşmak için gerekli toplumsal altyapının da masaya yatırılmasıdır. Bazen, kısa yoldan ulaşmak adına pratik girişimler de karşımıza çıkacaktır. Sosyalizme, kapitalist toplumun çelişkilerinden geçileceği için öncelikle Türkiye'de kapitalizmin tam teşekkülünün gerçekleşmesi, bunun için de bu toplum tipinin tüm sınıflarıyla ortaya çıkması

³ Mümtaz Turhan, *Garplılaşmanın Neresindeyiz?*, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1959.

⁴ Niyazi Berkes, *İki Yüz Yıldır Neden Bocalıyoruz?*, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 1997.

gerekmektedir. Osmanlı'nın son döneminden başlayarak bu amaçla devlet eliyle bir zengin sınıf yaratma girişimi söz konusudur. Bu dönemde teorik anlamda bunun karşısına bir işçi sınıfının yerleştirilmesi denenecektir.⁵ Batı'dan aktarma şablonların zorlama ile Türk toplum yapısına uydurulmaya çalışılması, başka bir deyişle Türk toplumunun da bu şablonlara yerleştirilme çabasının somut bir göstergesi olarak bu denemelerle zengin ile burjuva aynı anlamda değerlendirildiği gibi işçiler de sınıf bilincine sahip kitleler olarak düşünülecektir. Bu bağlamda Lenin nasıl ki Ekim Devrimi'nin düşünsel altyapısını "Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi"⁶ ile ortaya koymuşsa, bu dönem aydınlar da sosyalist devrime giden yolun kilometre taşlarını, Türk toplumunu ATÜT, feodal, hatta prekapitalist⁷ kavramlarıyla değerlendirerek döşemeye çalışmışlardır. Bu şekliyle anayol bellidir, sorun yolun neresinde olduğumuzun bulunmaya çalışılmasıdır ama bundan daha önemlisi bu yolda ilerlemek için gerekli toplumsal değişme dinamiklerini bulmak ve onları harekete geçirmek olacaktır. 1960'lı yıllar bu biçimiyle de topluma eğilinmenin görüntüsüdür. Dönemin planlama ve kalkınma söylemlerini de bu kapsamda değerlendirmek doğru olacaktır.

Aslında tarihi şemadaki yerine bakıldığında sosyalizm de Batılılaşmanın bir biçimidir. Marx'ın ileri sürdüğü şema ve şemada o günkü aşama olarak belirtilen kapitalist toplum tipi nasıl ki aslında Batı toplum tiplerinin bir modeliyse, bir sonraki sosyalist aşama da gerçekte Batı'nın dönüşeceği toplum tipidir. Sosyalizm, başka bir deyişle Batı'nın endüstri toplumu çelişkilerinin çözümlendiği, sınıf savaşımından işçi sınıfının galip çıkarak kendi düzenini kurduğu farklı bir Batı toplum tipidir. Dolayısıyla tek bir tarih çizgisi olduğu düşüncesiyle Türk toplumunda feodal izler arayan, olmadı, gene Batılı şema içinde kalarak ATÜT etiketi yapıştıran sol aydınlar Batı'nın geçtiği bu aşamalardan bizim de geçtiğimizi/gececeğimizi var sayarak sosyalizme ulaştıklarında gerçekte Batı'nın muhayyel gelecek tasavvurunu yaşamış olacaklardır. Bu bağlamda 1960'lar tartışmalarında kapitalist ya da sosyalist yoldan da olsa ulaşılacak istenen, Batılılaşma hedefidir. Başka deyişle, kapitalizm gibi sosyalizm de Batı gibi olmanın başka biçimleridir.

Batılılaşma hedefine planlanan her iki yoldan da gitmenin toplumda yer alan belli itici güçler eliyle yapılabileceği, dönemin tartışmalarının içinde yer alan önemli bir konudur. Bu noktada çeşitli toplumsal güçler gündeme gelmiş ve bu güçler de toplumu dönüştürmek/değiştirmek adına belli zamanlarda işe koyulmuşlardır. 1960'lı yılların tartışma ve eylemsellik ortamında sözünü edeceğimiz güçlerin gerek teori gerekse pratikte söz sahibi olduğu, yeri geldiğinde sahaya inerek de süreçte rol oynamaya giriştiklerini söylemek mümkündür. Burada söz konusu toplumsal güçlerin dönem içindeki durumlarına kısaca değinmek istiyoruz.

Devlet

Türk toplum tarihinde, Doğu devlet geleneğinin göstergesi olarak çözümü sağlayan ve sürdüren başlıca aktör, devlet olarak ortadadır. Osmanlılık, devlet katında belirlenen ve uygulanan bir siyasettir. Batıcılışma da gene bir devlet siyasetidir ve bir dönem halkın direncine rağmen yürütülmüştür. Başka deyişle siyasetleri başlatan, uygulayan, yani toplumsal değişmeyi sağlayan devlettir. Devlet'in tercihi ise, Batılı endüstri toplumu olma yönünde olmuş, bu yönde alınan kararla Osmanlı'nın son döneminden başlayarak Cumhuriyetle birlikte toplu bir değişme sürecine girilmiştir. Bu noktada en büyük toplumsal güç devlettir. Aşağıda sıralayacağımız güçlerin de son tahlilde nihai hedefi devlet

⁵ Oya Sencer, *Türkiye'de İşçi Sınıfı*, İstanbul: Habora Kitabevi, 1969.

⁶ Vladimir İlyiç Lenin, *Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi*, Ankara: Sol Yayınları, 1988.

⁷ Doğan Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni: Dün Bugün Yarın*, İstanbul: Tekin Yayınevi, 1983.

mekanizmasını kendi tercihleri doğrultusunda çalıştırmak ve devletin bu gücünü kullanabilmek olmuştur.

Sosyolojinin Türkiye'ye girişindeki söylemlerin iki akımın etrafında toplandığını biliyoruz. Comte-Durkheim çizgisi ile Ziya Gökalp, Le Play'in söylemiyle de Prens Sabahattin'in aslında birleştiği nokta kurulu Batı sisteminin devamından yana olan sosyologların aktarmacılığıdır. Batı içinde buna ilaveten mevcut sistemi yıkarak yeni bir aşama önerisiyle gündeme gelen Marksist öneri de bulunmaktadır. Fakat devletin yıkılma tehlikesini ortadan kaldırmak için sosyolojiye sarılan kurucu sosyologlarımız ve devlet bir sistem değişikliği iddiasıyla öne çıkan bu öneriye sıcak bakmamışlardır. Bu durum, Cumhuriyet'in kuruluşu sürecine de sirayet ettiği gibi, sonrasında da devletin ana tutumunu oluşturacaktır. Türkiye'nin kuruluş döneminde komünizmle ilgisi, ancak SSCB ile girişilen ilişkiler çerçevesinde konjonktürel olmuştur. *"Komünizm gelecekte onu da biz getiririz."* mucibince, devlet kararını sosyalizmden yana değiştirmemiştir. Arada devlet içinde de bazı farklı görüşler olsa da 1945 sonrası mevcut Batı sistemini tüm kurumlarına iyice yerleştiren devlet içinde bu yönde bir eğilime rastlanmamaktadır. Bu eğilimin güçlenmesi ve iktidara gelmesi için gerek yasal gerekse yasa dışı yollardan girişimlere rastlanmaktadır ancak henüz resmî ideoloji biçimine dönüşmüş bir yeni öneri yoktur. Bu bağlamda en büyük güç olarak devlet, düzen içinde ilerleme mottosuyla hareket edecek biçimde tercihinin birinci Batı'dan yana kullanarak bir toplumsal değişme hedeflemektedir. Kuruluş döneminde olduğu gibi 1960'lı yıllarda da durum böyledir ve farklı öneriler ancak devlet-dışı aktörlerden gelmektedir. Gelen önerilere karşı devlet ise refleksif olarak kendi tercihinin korumaktan yana tavır aldığına belli dirençler ve çatışmalar ortaya çıkmaktadır. 1960'lar aynı zamanda devletle farklı toplumsal güçler arasında bu yönde çatışmaların da yaşandığı bir dönem olmuştur. Ancak tek başına bu durum bile devletin tercihinin alternatifleri ileri sürebilecek ve bu doğrultuda tavır koyabilecek toplumsal güçlerin varlığına işaret etmektedir.

Siyasi Partiler

Türk siyasi hayatında büyük oranda II. Meşrutiyet dönemi etrafında öbeklenen siyasi partiler, Cumhuriyet döneminde önce Cumhuriyet Halk Fırkası ile, ardından buna alternatif olarak çeşitli girişimlerin ardından 1960'a gelene kadar ana ekseninde CHP ve DP ikilisi, ardından konumuz olan dönemde DP'nin yerini alan Adalet Partisi (AP) ile bunlara eklenen Türkiye İşçi Partisi (TİP) ve Cumhuriyetçi köylü Millet Partisi (CKMP) şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'de siyasi partiler, belli ideolojik arka planları ve tabanları olsa da genelde kitle partileri şeklinde ortaya çıkmaktadırlar. Türkiye'de Batı tipinde sınıflı bir toplum yapısı olmadığından sınıf partisi niteliğinde bir siyasi oluşumdan da söz etmek mümkün değildir. Bizde siyasi parti girişimi ve iktidarı, bir hükümet etme biçimidir. Devletin siyasi tercihinin doğrudan belirlemeye ve değiştirmeye dönük bir örgütlenme, özellikle 1960'lı yıllar siyasi ortamında mümkün değildir.

Batılılaşma, Türkiye'de partiler üstü bir siyaset şeklinde olduğundan, iktidara gelen siyasi partiler ancak bunun uygulayıcısı konumunda olmuşlardır. Devletin resmi tercihinin yapılmış olması ve bunun tartışma götürür olmaması, siyasi partilerin yeni bir siyaset üretme aracı olarak sahnede olmasını engellemiş, yalnızca yürütme makamını ve kuvvetini temsil eden hükümet aygıtları olarak belirlenen tercihin "yürütücüsü" olarak rol oynamışlardır. Bu noktada partiler arasındaki ayrılığın sadece fikir ayrılığı olduğu söylenebilir. Çeşitli dönemlerde iktidara gelen sağ ve sol partiler, merkeze daha yakın olarak uygulamada nüanslar göstermişlerdir. Bu dönemde sayısal anlamda pek varlık gösteremese de niteliksel anlamda dönemde ses getiren TİP, devlet tercihinin, başka deyişle "müesses nizamın" dışında farklı bir öneri ile gündeme gelmiş ancak sürecin baş aktörü konumuna

gelememiştir. Buna rağmen ne bir sınıf ne de -oy oranı itibariyle- tam anlamıyla bir kitle partisi olabilse de sosyalist önerinin önemli sözcülerinden ve -meclis içindeki sıkı- sistem muhaliflerinden biri olmuştur. Tam anlamıyla oluşmamış bir “sınıfla” iş birliği yaparak iktidara gelmeye -gelemese de muhalefet etmeye- çalışan aydın kadroların partisi olarak dönemin önemli aktörlerinden biridir.

Üniversite / Aydınlar

Osmanlı yönetici sınıfının üç sacayağından biri olan İlmiye sınıfının cumhuriyet dönemindeki izdüşümü aydınlar ve üniversite hocaları olmuştur. Geçmiş dönemde devlet teşkilatının üstüne bina edildiği bir kurum olarak ilim erbabı, dengenin gözetildiği ve özgül ağırlığının dikkate alınması gereken bir kadro olarak ortadadır. Cumhuriyet döneminde ise, önce devletin kurucu ideolojisini belirlemek, ardından bunu tesis etmek ve meşrulaştırmak adına çalışmış, sonraki dönemde de Batılılaşma tercihinin toplumsal alanda ne kadar vücut bulduğunu belirlemek için çaba göstermiştir. 1960 dönemine gelindiğinde ise artık sadece toplumsal yapı incelemelerinin değil toplumsal değişme dinamiklerinin de ele alınması bu kesim tarafından gündeme alınacaktır.

Üniversite hocalarının/aydınların toplum üzerinde etkili bir itici güç olma noktasında hatırı sayılır derecede etkisi olmuştur. Bu dönem toplumsal hareketlerin arka planında belirli düzeyde teorik birikim söz konusudur. Sosyalizm motivasyonlu eylemlerin gerek klasik Marksist teoriden gerekse ondan beslenen Türk solu düşüncesinden feyz aldığı, bunun da dönem aydınlarının fikir halesi çevresinde gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Aşağıda belirteceğimiz üzere 1960’lı yıllar gençlik hareketlerinin lokomotif ve bir anlamda üniversiteyi de arkasından çeken güç gençler olmasına ve aydınlar bütünüyle fiili olarak bu hareketlerin ön saflarında yer almamasına rağmen ilhamın buradan geldiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Dönemin, azgelişmişlik, feodalizm ve ATÜT tartışmaları, planlama, kalkınma, sosyalizm ve devrim kavramları etrafındaki söylemler söz konusu kitlenin ileri sürdüğü fikirler etrafında gerçekleşmektedir. Tartışmalar üniversite dışında aydınlar nezdinde başlamış, ardından üniversite içine taşınarak ifade zemini bulmuştur. Gerek gençlik, gerekse akademi ve aydınlar belli bir heyecan içindedir. Dönemin başında sorulan “İki yüz Yıldır Neden Bocalıyoruz?” sorusunun cevabı bulunmuş, bu yönde bir hareket için gerekli koşullar oluşmuş, eylem süreci başlamıştır. Artık emperyalist Batı’nın kışkırtıcı ve yerli işbirlikçilerinden kurtularak gerçekleşecek bir Batılılaşma söz konusudur.

Gençlik

Dönemin toplumsal güçlerinin en etkililerinden biri ve belki başında yer alan üniversite gençliği olmuştur. Gençliğin, özellikle üniversite gençliğinin bu dönemde hatırı sayılır bir toplumsal güç olmasının en temel göstergesi, öğrenci eylemlerinin yoğunlaşmasının yanı sıra Türk üniversite tarihinin öğrenci liderliği anlamında sembol isimlerinin de bu dönemden çıkmasıdır. Gençliğe yüklenen anlamla doğru orantılı olarak gençlik içinden çıkan isimler de anlam kazanmıştır. Bu dönemde gençlik toplumsal değişimi yaratacak en önemli faktörlerden biri olarak görülmektedir. Sadece ülkemizde değil dünyada da toplumsal hareketlerin temel dinamiklerinden birini oluşturan gençlik hareketleri, “68 kuşağı” adıyla “bedenlerden siyasal alana, yok edilen doğadan sömürülen ülkelere”⁸ kadar birçok konuda dile getirdiği görüşlerle kurulu sisteme başkaldırı unsurlarından birini oluşturmuş,

⁸ Çağrı Eryılmaz, “68 Hareketi ve Yeni Toplumsal Hareketler: Modern Çevre Hareketinin Doğuşu”, iç, 68’e Bugünden Bakmak, ed., Ayhan Bilgin, Ankara: Ütopya Yayınevi, 2019, s.251.

ülkemizde de devrimci karakteriyle düzen değiştirici biçimiyle ortaya çıkmıştır. Gençlik bu dönemde diğer toplumsal güçleri ardından sürükleyici bir hüviyettir. Öyle ki, 1960 öncesinden farklı olarak, önceki dönemde üniversite hocaları gençliği yönlendirirken 1960'lı yıllar gençliğin akademiye arkasından sürüklediği bir dönem olmuştur. Elbette gençliğin ilham aldığı ve fikirlerinin biçimlendiği kimseler yukarıda belirttiğimiz aydınlar/üniversite hocaları olmuştur ancak eyleme dönüşen süreçte ön saflarda gençler yer almakta, aydınlar ise büyük çapta bu tavır karşısında kayıtsız kalamamaktadır. Ayrıca bu dönemde her ne kadar pratik süreçlerde yer alsalar da gençlik arasından da “devrimci teori” bağlamında çabalar ortaya çıkmaktadır.

1960 ve 1970'li yıllardaki gençlik hareketlerini ve eylem biçimlerini birbirinden ayırmak mümkündür. 1960 öncesi gençlik büyük ölçüde doğrudan Demokrat Parti iktidarına karşıdır ve bu yönde eylem biçimleri vardır. 1960'lar gençliğinin -özellikle 1968 kuşağının- belirgin özelliği doğrudan Amerikan karşıtlığıdır. 1945 sonrası süreçte Amerika'nın ileri karakolluk siyasetine önceleri Menderes iktidarını hedefe koyarak karşı çıkan gençlik hareketleri, bu dönemde de onun mirasçısı Demirel hükümetine karşı duruş sergilemeler de merkez hedefleri ABD hegemonyasıdır. 1945-60 arası “Küçük Amerika” siyasetli Türk-Amerikan işbirliği, 1960 sonrası belli toplumsal güçler eşliğinde ısrarla ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır. Sanki Batılılaşma sürecinin “Anglo-Amerikan” etkisinden memnun olunmamış, eskiden beri taraftarı bulunan “Kıta Avrupası” etkisi Amerikan aleyhtarlığı üzerinden yeniden canlandırılarak tesis edilmeye çalışılmıştır.

1970 sonrası gençlik hareketlerinde ise Amerikan karşıtlığını bu ölçüde görmek mümkün değildir ve giderek 68 kuşağının son döneminden devralınan silahlı eylem biçimi yaygınlaşarak yasa dışı örgütlenme sürecine girilir. Bu dönemin sol örgütlerinde -somut hedef göstermeden- belli-belirsiz bir emperyalizm karşıtlığı, daha çok “iç düşman” olgusu göze çarpmakta ve “dış güçlerin yerli işbirlikçileri” mottosu, diğer tarafın da “vatani, vatansız komünistlerden kurtarmak” motivasyonu ile girilen bir sağ-sol çatışması zemini oluşturulmaktadır. Bu dönemin gençliği sistem değişikliği bağlamında bir toplumsal değişme yerine - bu süreçte çok sayıda fraksiyona bölünerek- kendi içinde hesaplaşmanın peşindedir.

Ordu / “Zinde Güçler”

Gerçekte devletin organlarından biri olmasına rağmen orduyu burada ayrı bir başlık altında almak istiyoruz. Bunun sebebi, gerçekte devletin tüm kurumlarıyla bir bütün halinde kabul edilen Batılı tercihi “korumak ve kollamak” görevinin ordu tarafından üstlenilmesi ve kimi zamanlarda devlet içinde baskın bir güç olarak kendinden başka güçleri dahi ekarte ederek söz sahibi olmasıdır. Ordunun bu potansiyeli dönem içinde ve sonrasında başlı başına bir güç olarak ele alınmasını gerekli kılmıştır. Öyle ki, ülke içinde gerçekleştirilmek istenen radikal dönüşümler ya da operasyonlar ya orduyu ikna ederek ya manipüle ederek, ya da pasifize edilerek yapılmaya çalışılmıştır. Her hâlükârda askeri güçler, toplumsal değişimin etkili bir aracı olarak her daim cazibesini korumuştur.

Osmanlı döneminde yönetim üzerinde oynadığı rol ve gücünün yanı sıra Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ordunun başat bir güç olarak net bir şekilde kendini göstermesi, bu dönemin başlangıcı ve bitişinin bizzat ordunun yönetime el koymasıyla görülmektedir. Sözü ettiğimiz dönemi başlatan 27 Mayıs 1960, bitirerek yeni ve farklı bir dönemin oluşmasına zemin hazırlayan ise 12 Eylül 1980 askeri darbeleridir. Başka bir deyişle 1960'lı ve 70'li yıllar “iki darbe arası dönem” olarak tanımlanabilir. Arada elbette “yarı darbe” sayılan ve dönemi başka bir biçime eviren 1971 muhtırası unutmamak gerekir.

Özellikle 1960 dönemi düzen değiştirici bir güç olarak ordunun -1960 darbesini yapmasının da etkisiyle- taşıdığı potansiyel rol rolü, bu yönde beklentilerin oluşmasına ve aydın-ordu birlikteliğine yönelik girişimlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. “Beş bin köylüyü ikna etmekle uğraşacağıma beş subayı ikna etsem yeter.” düşüncesiyle, bir an evvel istenen hedefe ulaşmanın yolu olarak görülen ordu, bu dönemin en etkili toplumsal güçlerinden biridir. Talat Aydemir-İdris Küçükömer birlikteliği, sonrasında Doğan Avcıoğlu’nun 9 Martçılarla ilişkisi, bu mantığın somut görüntüleridir. Buradaki dramatik çelişki her ikisi de sosyalist pencereden dünyaya bakan bu iki ismin, sosyalizmin düzen değiştirici güçleri olan işçi-köylü ittifakını atlayarak, -teoride- kapitalist düzenin bekçilerinden sayılması gereken ordu ile ittifak kurmaya çalışmalarıdır. Marxist teorideki altyapılarından kuşku duymayacağımız bu isimlerin, pratik hayata -biraz da aceleciliklerinden olsa gerek- pragmatist açıdan baktıkları anlaşılmaktadır. Burada elbette demokrasiyi, halkın eğilimlerinin yönetim katında yankı bulması olarak algıladığımız ve demokratik yolların dışından iktidara gelme çabalarını hiçbir şekilde onaylamadığımızı da belirtelim. Burada yalnızca dönemin güçlerinden biri olarak ordunun öneminin altını çiziyoruz.

İşçi Sınıfı

Batılılaşmanın bir türevi olarak belirttiğimiz sosyalizme ulaşmanın kitabî biçimi, burjuvazi ile işçi sınıfı arasındaki çatışmanın ikincisi lehine sonuçlanması şeklindedir. Başka bir deyişle sosyalizme ulaşmak için önce kapitalizmin teşekkül etmesi, bunun için de burjuvazi karşısında işçi sınıfının varlığı gerekmektedir. Bu nedenle yukarıda belirttiğimiz gibi, Osmanlı’nın son döneminde devlet eliyle bir zengin sınıfı yaratma çabalarına girilir. Bu konu kapsamında “Batılı olmanın yolu onun sınıflı yapısına sahip olmaktan geçer” mantığı ile hareket edilir ve endüstrileşmeyi sağlayacak olan itici güç olarak sermaye sahibi kitle yaratmak adına belli bir kesim desteklenir. Cumhuriyet dönemine gelindiğinde henüz Batılı düzeyde olmasa da belli alanlarda gerçekleşen sanayi teşebbüsleri ve köyden kente artan göçle birlikte şehirlerde toplanan insanların dönüştüğü işçi kitleleri mevcuttur. Dönem içinde bu işçilerin sendikalaşmaya başladığı da görülmektedir. 1952’de kurulan Türk-iş içinden ayrılan belli sendikalar 1967’de DİSK’i kurarak dönemin havasına uygun sol karakterli sendikacılığı da başlatırlar. Böylece kapitalizmin temel dinamiği olarak burjuvazi ile proletaryanın varlığı ve çatışması durumu yaratılmıştır. Dolayısıyla belirttiğimiz doğrultuda gerekli altyapının sağlandığı görüntüsü de ortaya çıkmaktadır.

Ancak bu noktada aydınlar arasında işçi sınıfının varlığı konusunda net bir fikir birliği görülmemektedir. İşçilerin varlığı, bunların bir “sınıf işçisi” oldukları anlamına gelmemekte olup, sınıf bilincinin ne ölçüde sağlandığı soru konusudur. Ayrıca işçilerin siyasi partiler bazında bir örgütlenmesi de bu dönemde söz konusu değildir. Dönem siyasi partileri sınıf partisi değil kitle partileri konumundadırlar ve işçi sınıfının somut olarak bir partisi yoktur. Türkiye İşçi Partisi (TİP)’nin dahi işçi sınıfının partisi olduğunu söylemek güçtür. İşçilerin oyları ise bir partiye toplanmaktan ziyade başka siyasi görüşlerden kaynaklı olarak farklı partilere dağılmaktadır. Bu anlamda toplumsal hareketler ve eylemsellik açısından belli bir işçi varlığından söz etmek olasıdır, ancak bunun Batılı anlamda “işçi sınıfı” şeklinde kavramsallaştırılması güçtür. Buna rağmen işçiler 1960’larda başlıca toplumsal güçler arasında yer almaktadır. Gerek sendikalaşma girişimleri gerekse toplumsal hareketlerdeki rolleri ile dönemin önemli aktörleri arasında saymak mümkündür.

Yukarıda saydığımız unsurların bir şekilde dönemin toplumsal değişme tartışmalarında rol sahibi olduğu görülmektedir. Belli isimler belli aktörlerin başrol oynaması üzerine yoğunlaşmış, ancak ucundan kıyısından sayılanların tamamı toplumu değiştirecek itici

güçlerin arasında yerini almıştır. Bunun ispatı, dönem üzerinde etkili olma çabası içinde olanların söz konusu güçler üzerinde de etki sahibi olma çabası göstermeleridir.

1980 Sonrasında Tartışmalarının Aldığı Yeni Biçim ve Toplumsal Güçlerin Durumu

Türk düşüncesinde 1960'lı yılları farklı yollardan Batılılaşmanın tesisi üzerine kurulu fikirlerin ortaya atıldığı bir dönem olarak ele aldık. Dönemin genel eğilimi bakımından temel motivasyonunun sosyalizm temalı toplumsal değişme anlayışı olduğunu belirtmiştik. Bu anlayışın kurulu sistemin ötesine geçerek yeni bir toplumsal yapı tahayyül ettiği de ortadadır. Toplumsal “yapı” olgusundaki “değişme” potansiyeline odaklandığı ve kaygı bu olgu için tartışmaların ele alınış biçimi bu yönde olmuştur. Bu bağlamda 1960'lar tartışmalarının ana teması düzen değişikliğidir.

Söz konusu tartışmaların 1980'lerde evrildiği yer, eskisinden başka kaygıların motivasyonu, farklı olacaktır. 1980, özellikle 1990 sonrası dönem gelişmeleriyle birlikte toplumsal yapı ve değişme tartışmaları yerini küreselleşme, kimlik vb. konulara bırakmıştır. Bu durumu, 1980 sonrası Batı egemenliğinin aldığı yeni biçim yanında, Batı-dışı toplumların kendi içinde farklı sözlerin ileri sürülmesine karşı yeni bir tavır alış olarak da görmek mümkündür. 1960'lar tartışmalarının ortak yönü, yukarıda da belirttiğimiz gibi her ne yoldan olursa, Batılılaşmayı hedefe koyan ve bunu partiler, ideolojiler üstü bir siyaset olarak gören bir anlayışın görüntüleri olmalarıdır. Türk düşüncesinde 1960'ların sonuyla birlikte, bu tartışmalara getirdiği yeni bakış açısı ve ardından ortaya koyduğu söylemlerle Batılılaşmayı aslında Batı(cı)laşma olarak tanımlayan ve bu siyaseti kökten tartışmaya açan Baykan Sezer'in fikirleri konunun bambaşka bir açıdan ele alınması zorunluluğunu ortaya koymuştur. Baykan Sezer, Türk toplumunu Doğu asker devlet geleneğinin devamcısı Osmanlı'nın mirasçısı olarak görmüş, bu nedenle toplum yapısının bu özelliğiyle ele alınması gerekliliğini vurgulamıştır. ATÜT konusuna getirdiği yeni açıklama biçimiyle de bu tartışmalarda Doğu toplumlarına -ve özelde Türk toplumuna- yakıştırılan özellikleri tartışmaya açmıştır. Kanımızca Baykan Sezer'in Türk sosyolojisine en büyük katkısı Batı'dan ithal ve ona teşne sosyoloji anlayışımızı derinden sarsan yerli sosyoloji anlayışını kurması ve bu kapsamda Batıcılışma konusunu masaya yatırması, bu siyasetin yanlışlığını vurgulayarak kendi tarihsel birikimimiz ve sorumluluğumuzdan kaynaklanan yeni bir siyaset üretmemiz gereğini ortaya koymasıdır. Baykan Sezer'e göre Türk sosyolojinin en önemli konusu ve sorunu Batıcılışmadır.

Baykan Sezer'in Doğu-Batı çatışması kuramı ile, Batıcılışma siyasetinin kendisinin tartışmaya açılması ve söz konusu hedefin gerekliliği sorununu gündeme getirmesi tartışmaların biçim değiştirmesinin nedenlerinden birini oluşturmuştur. 1990'la Batı düşüncesinin ileri sürdüğü en önemli konulardan biri “tarihin sonu” konusudur. Burada kısaca bu kavrama giden süreci açıklamak istiyoruz.

Batı, XIX. yüzyılda net bir şekilde dünya egemenliğini tesis etmiş, Endüstri Devrimi süreci ile uygarlığın tek bir gelişme çizgisine sahip olduğu ve toplumlar arası farklılıkların -daha önce dini kavramlar ön plandayken- daha çok ekonomik kavramlarla ifade edildiği bir dönem başlamıştır. XX. yüzyılda da devam eden bu açıklama biçimi Doğu-Batı çatışmasının nispeten çatışma ortamından uzaklaşarak olarak Batı-dışı toplumların Batı'nın ileri sürdüğü uygarlık çizgisinde ilerlemeleri esasına dayanan bir dönemin altyapısını oluşturmuştur. Buna göre Batı'nın XIX. yüzyılda geldiği aşama son evredir ve Batı-dışı toplumlarla birlikte bütün toplumların bu evrede toplanmaları gerekir. Bu süreçte de öncülük elbette Batı'ya aittir. Çünkü sürecin mimarı ve lideri odur. Buna göre artık çatışma yerine toplumlararası iş birliği ve uzlaşma gerekir. Bu dönemde gerekli açıklama biçimleri ve toplum tanımları söz konusu mantıkla ortaya kondu. Buna karşı Batı içinden bir itiraz olan Marx'a rağmen

egemen dünya görüşü kapitalist endüstri toplumunun nihai aşama olduğu, bir ilerleme olacaksa, bunun ancak mevcut aşama içinde ve “düzen içinde ilerleme” biçiminde gerçekleşmesi iddia edildi. Sosyolojinin kurucusunun “sosyal statik” ve “sosyal dinamik kavramlarının” ve elbette “toplumsal iş bölümü” açıklamasının anlamı buydu. Sisteme itirazlar ancak ona katkıda bulunduğu sürece anlamlıydı ve yeni bir öneriden ziyade mevcut düzeni iyileştirme ve belirlenen sınırlar içinde kalmak önerilmekteydi.

Batı düşüncesinde ve elbette bizde de XX. yüzyılın ilk yarısına kadar kabul gören bu yaklaşım, yüzyılın ikinci yarısından itibaren Doğu’dan gelen -özellikle azgelişmişlik konusuna gelen- itirazlarla alternatif önerilerin gündeme gelmesine neden oldu. ATÜT tartışmalarına bu açıdan bakmak gerekir. Bu dönem gene iktisadî kavramlarla Doğu toplumlarının Batı’dan daha farklı olduğu vurgusuyla ele alındığı dönem olarak adlandırılabilir. Doğu-Batı farklılığının değişik biçimlerle ifade edildiği bu dönemde, söz konusu ayrımın tarihsel temellerine inen açıklamalara da rastlamak mümkündür.⁹ Yüzyılın sonuna doğru ise “yeni dünya düzeni” kavramı ve küreselleşme tartışmaları ile birlikte içinde bulunulan dönemin tarihin son aşaması olduğu ve insanlık tarihinin bu aşama ile birlikte nihai gelişme çizgisinin üzerinde olduğu iddiası ortaya atıldı.¹⁰ Buna göre artık toplumların gelişimi mevcut kapitalist aşama ile birlikte sona ermiş, tarihin ilerlemesi içinde bulunulan düzen ile durmuştur. Bu noktadan sonra yeni bir aşama, yeni bir dönem bulunmamaktadır. Gerçekte Batı’nın toplumlararası ilişkilere dair önereceği yeni bir şey yoktur. Bu durumda mevcut ilişkileri değiştirme, geliştirme çabaları Batı-dışı halklardan, Doğu halklarından gelecektir. Ancak verili düzenin dinamikleri halihazırdaki sistemin devamından yanadırlar. Bu nedenle sistem dışında yeni bir önerinin önünü kesmek için tarihin bu aşamada sona erdiği görüşü ortaya atılmaktadır. Eğer bir yenilik olacaksa, kurulu düzen içinde ve yeni bir aşamaya geçmeden gerçekleşecektir. Bir bakıma post-modernizmin de “modernin içinde ve ötesinde” kurgulanmasının anlamı budur. Sosyolojide Comte-Durkheim çizgisinin ileri sürdüğü “düzen içinde ilerleme” görüşünün post-modern dönemdeki versiyonu olan “tarihin sonu” tezi, gerçekte, toplumsal değişimin Batı’nın öngördüğü biçimde ve onun istediği koşullar içinde olacağını söylemenin farklı biçimidir. Verili sistemdeki sömürü ilişkilerinden Doğu halkları, hiçbir çıkarı olmadığı halde zarar görmektedirler. Batı’nın ise sistemi sürdürmekten başka bir önerisi ve çabası yoktur. Bu durumda sistemi değiştirme potansiyeli Doğu’dadır. Mevcut aşamanın gelip tıkanıp ve önerilerin geçerliliğini yitirdiği noktada ileri sürülecek her yeni aşama ve öneri Batı dünya egemenlik düzenini tehdit edeceği için engellenmek istenmektedir. Tarihin sonu tartışmalarının gerçek anlamı budur.¹¹

1960’larda toplumsal değişim anlayışının başlıca unsuru sosyalizm olduğu, tarihte yeni bir aşama isteği ve çabası bu motivasyona bağlı olduğu için, yeni dönemde bu yönde bir çaba mümkün olmayacaktır. Özellikle 1990’dan sonra tarihin sonu kavramıyla birlikte ve paralel olarak “ideolojilerin sonu”, “sosyalizmin sonu” kavramlarının da ortaya atılmasıyla artık değişimin gereği olmadığı gibi motorunun da ortadan kalktığı iddia edilecektir. Tarihin sonu, gerçekte mevcut aşamanın mutlaklaştırılmasıdır. Kapitalist aşama olduğu gibi kalacaksa bunun ötesine geçmek için ne bir çabanın ne de bir gücün varlığına gerek vardır. Bu nedenle yıkılan Berlin Duvarı’nın üstünde tepinen Batı düşüncesi, sosyalizmin, başka deyişle mevcut düzene karşı itirazların ve yeni düzen önerilerinin ideolojik kaynağının

⁹ Baykan Sezer, “Doğu-Batı Çatışmasında Yunanlığın Yeri”, *Ek-Doğu Batı İlişkileri Açısından Batı Tarımı*, İstanbul: İ.Ü.E.F. Yayınları, 1991.

¹⁰ Francis Fukuyama, *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, İstanbul, Profil Yayıncılık, 2012.

¹¹ Yüksel Yıldırım, “Tarihin Sonu, Mehdilik ve Kıyamet Üzerine”, *Sosyologca*, 18-19 (2020), s.39-40.

duvarın altında kaldığı ve sonsuza kadar da orada kalacağı düşüncesi ve bunun da verdiği rahatlıkla “yeni dünya düzeni” düşüncesini yumurtlamıştır.

1990’larda geline durum ve Batılılaşma konusuna -Baykan Sezer özelinde- Doğu’dan gelen itirazlar sosyalizmi bile kendi içinde parlamenter sistemine dahil eden Batı’nın, Batılılaşmayı tamamen tartışmaya açan bir görüş karşısında söylem değişikliğine gitmesine neden olmuştur. Yeni dönemde artık toplumsal değişme değil “değişmeme” esastır. Mevcut düzenin korunması için önceki dönemde Batılılaşma esaslı değişme kavramına bile eski önem verilmemektedir. Önceki dönemin merkez konuları şimdi çevrededir ve çevrenin kıyıda köşede kalmış konuları merkeze alınmıştır. Kimlik, etnisite, aidiyet, mikromilliyetçilik gibi konular önem kazanarak tartışmaların bu minval etrafında dönmesine çalışılmıştır.

Bu dönemin temel tasası toplumsal değişme olmadığı için kimlik konuları gündeme gelmektedir. Toplumsal değişme ana kaygı olmadığı gibi değişmenin itici gücü meselesi de ana mesele değildir. Bu nedenle herhangi bir toplumsal güç üzerinden yeni bir öneri ve tartışmanın başlatılması söz konusu olmamıştır. Önceki dönemin aktörleri olarak yukarıda sıraladığımız unsurların bu dönemde tartışmaya açılmamakla birlikte etkisizleştirilmeye çalışıldığını görmek mümkündür. Tarihin ve ilerlemenin sona erdiğini iddia eden bir düşüncenin, onun ilerlemesi için çaba gösterecek potansiyele sahip güçleri de silik, etkisiz hale getirmeye çalıştığı ortadadır. Gelebilecek herhangi bir karşıt önerinin ve bunu siyasete dönüştürecek gücün önlenmesi ve bu yönde yeni konuların ortaya atılması dönemin anlayışının sonucudur. Yeni dönemin yalnızca tarihin sonu ile değil, “sosyalizmin sonu”, “ideolojilerin sonu” gibi kavramlarla temellendirilmesinin anlamı budur. Yeni dünya düzeni bütün potansiyel düşmanlarını hayaletleştirme çabası içindedir.

Sonuç Yerine

1980 sonrasında, önceki dönemdeki temel aktörlerinin neler olduğunun bilinciyle söz konusu güçlerin tırpanlanması bu bağlamda değerlendirmek gerekir. Önceki dönemin temel motivasyonu sosyalizmdi ve Türkiye’de bu amaca ulaşmak adına yola koyulan güçler vardı. Sosyalizm her ne koşulla olursa olsun Batı düzeni adına yeni bir aşama ve toplumsal düzen önerisiydi. Bunun hayata geçmesi için de Türkiye’de belli toplumsal güçler başlıca aktörler olarak sahnedeydi. Yeni dönemde mevcut düzenin mutlaklaştırılması çabasıyla birlikte önceki dönemin aktörlerinin figüranlaştırılması süreci başlayacaktır. 1960’lı yılların toplumsal güçleri bu dönemde güçsüzleştirilecektir. Sistemin devamından yana olan Batı, antitezini yaratacak her türlü girişimin önünü tıkamaya, yeni söylemlerin olduğu gibi bu yeni söylemleri ileri sürebilecek eski dönem güçlerinin de potansiyelini köreltmeye çalışacaktır.

Günümüze geldiğimizde geçmiş dönemde toplumsal değişmenin aktörlerinden hiçbirinin yeni bir öneri ile toplumu sırtlayarak ileriye taşıyacak gücü bulunmamaktadır. Bugün apolitize olmuş bir gençlik, eleştireliliğini büyük ölçüde yitirmiş bir üniversite, siyasi parti eksenli örgütlenmiş bir sendikacılık söz konusudur. Cumhuriyetin kuruluş sürecinde değişimin mimarı ve en büyük itici gücü olan devlet ise artık küresel ekonomik-siyasi sistemin bölgesel düzeyde korunması bağlamında hareket etmektedir. Daha önce dile getirdiğimiz “küre-muhafazakâr otoriterlik” konusunu bu anlamda değerlendirmek gerekir. Süreç içinde etkisizleştirilen bu güçlerin yerinde artık sistemin tek bir kumanda noktası bulunmaktadır. Osmanlı devlet sisteminde görülen sacayağı biçiminde bir denge mekanizması dahi günümüz Türkiye’sinde yoktur. Bu durum, kontrol ve etki imkanlarını kısıtlamaktadır. Türk toplumunun geçmişte herhangi bir toplumsal değişme sürecindeki itici gücünü oluşturacak kesimlerin günümüz Türkiye’sinde bu biçimde bir lokomotiflik durumu bulunmamaktadır.

Söz konusu etkisizlik durumu, Batı dünya egemenliğine karşı önerilerin çıkacağı Batı-dışı toplumların, özelde Türk toplumunun bu imkânlardan yoksun kalması/bırakılması anlamına gelmektedir. Daha önce sistem değişikliği boyutunda beklenti ve halleri olan, bunlar için mobilize olabilen güçlerin yeni dönemde derin bir sessizlik ve güçsüzlük halinde olduklarını söylemek mümkündür. Oysaki mevcut düzenden hiçbir çıkarı olmayan ve en büyük mağduriyeti yaşayan Batı-dışı toplumların bizzat kendileri söz konusu değişimin potansiyel itici güçleri olarak ortadadır. Bunların içinde de daha önce dünya tarihine, tarih değiştirici bir güç olarak çıkmış Türk toplumunun müstesna bir yeri bulunmaktadır. Türkiye tarihin itici ve değiştirici gücü olarak, mevcut Batı dünya egemenliğini de tartışmaya açacak, sarsacak ve yıkacak potansiyele sahiptir.

Yapılması gereken önce “tarihin sonu” meselesini tartışmaya açmakla birlikte, yeni bir aşamanın, yeni önerilerin mümkün olduğunu ve ardından bunun altyapısını, bu yöndeki potansiyeli ortaya koymak olmalıdır. Bu anlamda yukarıda saydığımız unsurların her biri Batı dünya egemenliğini tartışmaya açacak ve yeni önerileri hayata geçirecek gücün bir ayağını oluşturmaktadır. Yeni bir öneri aydınlar ve üniversite tarafından dile getirilecek, gençler ve çalışanlar sahip çıkacak, devlet bu öneriyi siyasete dönüştürecek ve partiler üstü bir öneri olarak siyasi partileriyle, ordusuyla ve bütün kurumlarıyla hayata geçirecektir. Bizim Türk milletinin daha önce yaptığı gibi tarihin çevrimsel döngüsünü başlatacak güce sahip olduğuna inancımız tamdır.

Kaynakça

- Avcıoğlu, Doğan. *Türkiye'nin Düzeni: Dün Bugün Yarın*. İstanbul: Tekin Yayınevi, 1983.
- Berkes, Niyazi. *İki Yüz Yıldır Neden Bocalıyoruz?*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 1997.
- Eryılmaz, Çağrı. “68 Hareketi ve Yeni Toplumsal Hareketler: Modern Çevre Hareketinin Doğuşu”. *68'e Bugünden Bakmak*. Ed. Ayhan Bilgin. Ankara: Ütopya Yayınevi, 2019, s.230-258.
- Fukuyama, Francis. *Tarihin Sonu ve Son İnsan*. İstanbul, Profil Yayıncılık, 2012.
- Kaçmazoğlu, Hacı Bayram. *Türk Sosyoloji Tarihi III: Yeni Türkiye'de Sosyolojinin Düşünsel ve Kurumsal Temelleri*. İstanbul: Doğu Kitabevi, 2. Bs., 2018.
- Kaçmazoğlu, Hacı Bayram. *Türk Sosyolojinde Temalar-2: Kuram Uygulama Sosyalizm*. İstanbul: Doğu Kitabevi, 2012.
- Lenin, Vladimir İlyiç. *Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi*. Ankara: Sol Yayınları, 1988.
- Sencer, Oya. *Türkiye'de İşçi Sınıfı*. İstanbul: Habora Kitabevi, 1969.
- Sezer, Baykan. “Doğu-Batı Çatışmasında Yunanlılığın Yeri”. Ek. *Doğu Batı İlişleri Açısından Batı Tarımı*, İstanbul: İ.Ü.E.F. Yayınları, 1991.
- Turhan, Mümtaz. *Garplılaşmanın Neresindeyiz?*. İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1959.
- Yıldırım, Yüksel. “Tarihin Sonu, Mehdilik ve Kıyamet Üzerine”. *Sosyologca*, 18-19, 2020: 33-45.

Etik kurul raporu: Bu çalışma için etik kurul raporu gerekliliği bulunmamaktadır.

Katkı oranı beyanı: %100

Çatışma beyanı: Makalede, herhangi bir kurum, kuruluş ve kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.